

UDC 37.02;355.23;351

**ХАРАКТЕРИСТИКА КРИТЕРІЇВ І ПОКАЗНИКІВ СФОРМОВАНOSTІ
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-
ПРИКОРДОННИКІВ**

кандидат педагогічних наук, Білявець С.Я.

Національна академія Державної прикордонної служби України ім.
Богдана Хмельницького, Хмельницький, Україна

Представлено характеристику критеріїв і показників сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. У результаті аналітико-пошукової роботи з'ясовано, що критеріями сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів доцільно обрати когнітивний, діяльнісний, ціннісно-мотиваційний і професійно-особистісний. Когнітивний критерій призначений для діагностування рівня сформованості професійних знань, діяльнісний – професійних умінь і навичок. Показники ціннісно-мотиваційного критерію дозволяють отримати кількісні і якісні параметри сформованості професійних ціннісних орієнтацій і мотивів професійної діяльності. Професійно-особистісний критерій повинен складатися з показників, які будуть індикаторами для з'ясування сформованості професійно-важливих якостей офіцера прикордонного відомства. Висновки, що представлені у статті отримані за допомогою методів аналізу, порівняння та експертної оцінки. Сферою застосування результатів є професійна педагогіка.

Ключові слова: критеріїв і показники, професійна компетентність, майбутні офіцери-прикордонники, курсанти, методична система, педагогічна діагностика.

PhD in Pedagogical Sciences, S. Biliavets Characteristics of criteria and indicators of the compatibility of professional competence of future officers-borderlands / National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Ukraine, Khmelnytskyi

The characteristic of criteria and indicators of formation of professional competence of future officers-border guards is presented. As a result of analytical-search work it was found out that criteria for the formation of professional competence of future officers should be cognitive, activity, value-motivational and professional-personal. The cognitive criterion is intended to diagnose the level of the formation of professional knowledge, activity – professional skills and abilities. The indicators of value-motivational criterion allow to obtain quantitative and qualitative parameters of the formation of professional values orientations and motives of professional activity. The professional-personal criterion should consist of indicators that will be indicators for determining the formation of the professional qualities of the officer of the border authority. The conclusions presented in the article are obtained using methods of analysis, comparison and expert evaluation. The sphere of application of results is professional pedagogy.

Key words: criteria and indicators, professional competence, future officers-border guards, cadets, methodical system, pedagogical diagnostics.

Вступ. Нормативно-правові документи, які визначають стратегію розвитку Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), передбачають підвищення професійної компетентності персоналу. Це обумовлено низкою чинників, серед яких участь військовослужбовців ДПСУ у проведенні антитерористичної операції на сході нашої України, забезпечення готовності ДПСУ до охорони тимчасово неконтрольованих ділянок державного кордону після відновлення

контролю над ними; підвищення рівня довіри населення до прикордонного відомства та його особового складу, а також впровадження європейських норм і стандартів у систему прикордонного контролю та удосконалення системи підготовки і комплектування.

Це зумовлює необхідність оновлення методичної системи формування професійної компетентності офіцерів-прикордонників з урахуванням загальноєвропейських стандартів, передового зарубіжного досвіду, впровадження сучасних освітніх технологій, що мають на меті активізацію пізнавальної активності курсантів і слухачів, забезпечення високого рівня сформованості компонентів професійної компетентності та здатності до професійного розвитку.

Обґрунтування такої методичної системи передбачає не лише врахування узагальнень наукових праць та зарубіжного досвіду вирішення подібних проблем. Концепція методичної системи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників має базуватися на урахуванні реального стану навчання курсантів у ВВНЗ. Здійснити якісний аналіз стану такого процесу можна лише тоді, коли будуть визначені критерії та показники професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Тобто йдеться про педагогічну діагностику цього процесу.

Для цього доцільно звернутися до наявного досвіду і алгоритму, які представлені у наукових працях вчених.

На думку А. Семенової, Р. Гуріна і Т. Осипової, з якою ми погоджуємося, педагогічна діагностика – це цілеспрямована пізнавально-перетворююча діяльність, що забезпечує ефективність навчання та виховання на основі повної і достовірної інформації про їх зміст, методику, засоби, умови та результативність, стверджують [1]. Професор Н. Мойсеюк діагностикою називає з'ясування умов і

обставин, у яких відбувається процес навчання; отримання чіткого уявлення про ті причини, які сприяють чи перешкоджають досягненню необхідних результатів [2, с. 348]. Однак дослідження будь-якого явища, вважає С. Гончаренко, можна здійснити за допомогою критеріїв – ознак, на підставі яких дається його оцінка [3, с.163].

Визначення критеріїв, виявлення ознак властивості, що є об'єктом дослідження, є необхідним етапом педагогічного експерименту, вважає О. Залюбівська [4, с. 69].

З огляду на це **метою статті** є характеристика критеріїв і показників сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Виклад основного матеріалу статті. Передусім необхідно зазначити, що у науковій літературі, як свідчать результати аналізу досить значної кількості наукових досліджень, питання про використання критеріїв у педагогічній діагностиці залишається досить дискусійним та неоднозначним. Неоднозначними є і самі підходи до розуміння критеріїв. Зокрема О. Барабанщиков і Н. Дерюгін дають щонайменше чотири визначення: а) критерій – це показник, об'єктивний вияв чого-небудь; б) критерій – це психологічна установка діагноста; в) критерій – це мірило, тобто правило, яким треба користуватись при діагностуванні; г) критерій – це питання опитувальника, анкети, тесту тощо [5, с. 23].

З огляду на це у дослідженні стану професійної компетентності майбутніх офіцерів критеріями її сформованості будемо вважати сукупність (групу) індикаторів, об'єднаних певною ознакою, а ступінь вияву – якісна сформованість або визначеність критерію виражаються конкретними показниками. У цьому ми дотримуємося наукової позиції таких вчених, як А. Батаршев, С. Гречко, Г. Юхновець, які вважають, що поняття «критерій» за своїм обсягом ширше, ніж поняття

«показник», і що показник є складовою частиною критерію. Показники – це вимірювані індикатори для визначення реального стану сформованості професійної компетентності, результативності та ефективності, на основі яких можна стверджувати, що заходи дослідно-експериментальної роботи є результативними.

Для обґрунтування критеріїв та їх показників наведемо узагальнення результатів досліджень з проблеми формування компетентностей майбутніх фахівців, виконаних останнім часом. Однак зауважимо, що підходи до визначення діагностичного апарату досить різнопланові і залежать від позиції дослідника щодо визначення сутності і структури професійної компетентності. Так, наприклад, О. Тогочинський [6], Т. Трегубенко [7], Г. Яворська [8] та інші розглядають професійну компетентність як сукупність ключової, базової та спеціальної компетентностей. Оскільки всі три види компетентностей взаємозв'язані і розвиваються одночасно, формується індивідуальний стиль професійної діяльності, створюється цілісний образ фахівця і зрештою забезпечується розвиток професійної компетентності як певної цілісності, як інтегративної особистісної характеристики [9, с. 263–264]. Відповідно до такого розуміння компетентності дослідниками пропонується відповідний діагностичний апарат. Так, наприклад, О. Тогочинський пропонує для оцінки стану сформованості соціальної компетентності у курсантів і слухачів ВНЗ МВС України критерії, які відображають компоненти соціальної компетентності. Її структуру автор подає як єдність комунікативного, політико-правового, рольового, рефлексивно-психологічного та професійного компонентів [6, с. 13].

У дослідженні Т. Трегубенко, присвяченому формуванню професійної компетентності майбутніх дільничних інспекторів міліції у процесі фахової підготовки [7] автор виходить з того, що професійна

діяльність дільничного інспектора міліції розглядається як сукупність здійснюваних ним функцій і видів робіт, спрямованих на боротьбу зі злочинністю та правопорушеннями і забезпечення правопорядку на адміністративній дільниці за допомогою певних методів і засобів. Ураховуючи функції дільничного інспектора міліції Т. Трегубенко конкретизувала завдання його діяльності (профілактичні, адміністративні, кримінально-процесуальні, організаційні, соціально-правової допомоги) та визначила основні критерії, що відповідають компонентам сформованості професійної компетентності: мотиваційний, поведінковий і когнітивний [7, с. 13–14].

Заслуговує на увагу підхід до визначення критеріїв формування професійної компетентності фахівців безпеки життєдіяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій, що представлені Т. Ткаченком [10]. Автором запропоновано виділити критерії, що відображені в освітньо-професійній програмі, освітньо-кваліфікаційній характеристиці, навчальних планах і програмах.

Отже, представлені дослідження об'єднує те, що їхні автори при визначенні діагностичного апарату дослідження (критеріїв та показників) розглядають професійну компетентність офіцера переважно як сукупність інших компетентностей (ключової, базової, спеціальної тощо).

Відповідно до другого підходу (його представляють В. Огнев'юк, С. Сисоєва, Н. Терентьева, Л. Хоружа, Н. Чернуха [11], якого ми і будемо дотримуватися у дослідженні, професійна компетентність офіцера-прикордонника є інтегративною властивістю особистості та передбачає наявність динамічної комбінації знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу

навчальну діяльність на найвищому рівні. Структуру професійної компетентності офіцера прикордонника можна представити як сукупність *когнітивного* (професійні знання), *діяльнісного* (професійні уміння та навички), *ціннісно-мотиваційного* (блок професійних ціннісних орієнтацій і мотивів професійної діяльності) та *професійно-особистісного* (професійно-важливі якості офіцера) компонентів.

З огляду на це діагностичний апарат повинен дозволяти отримати кількісні параметри щодо сформованості кожного зі структурних компонентів професійної компетентності.

Такий підхід використано у працях, авторами яких є О. Діденко (дослідження особливостей змісту та сутності професійної компетентності офіцера-прикордонника) [9], Н. Логінова (формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників) [12], А. Машталер (розвиток професійної компетентності офіцерів-прикордонників у системі підвищення кваліфікації засобами дистанційного навчання) [13] та інші науковці.

У дослідженні ми будемо виходити з того, що структуру професійної компетентності офіцера прикордонника складають *когнітивний* (професійні знання), *діяльнісний* (професійні уміння та навички), *ціннісно-мотиваційний* (блок професійних ціннісних орієнтацій і мотивів професійної діяльності) та *професійно-особистісний* (професійно-важливі якості офіцера) компоненти, а критерії мають складатися з показників (індикаторів), які дозволять отримати кількісні параметри щодо сформованості професійної компетентності.

Крім цього, критерії та показники повинні відповідати певним вимогам. Узагальнення інформації, представленої у наукових джерелах дозволяє зробити висновок, що критерій повинен якісно характеризувати досліджуване явище. Лише у цьому випадку критерієм можна називати об'єктивну кількісну та якісну міру того чи іншого

явища [6]. Крім того критерії повинні бути об'єктивними (дозволяти оцінювати досліджуване явище однозначно, без спірних оцінок різними людьми), адекватними, валідними (оцінювати саме те, для чого призначені, бути адекватним тому явищу, для вимірювання якого його використовують), нейтральними стосовно досліджуваних явищ. У змістовному відношенні критерій повинен виражатися дефініцією – одні й ті ж фактичні значення різних явищ повинні при застосуванні до них критерію давати однакові якісні значення. А. Киверялг зазначає, що критерій повинен бути простим для використання. Це означає можливість використання найпростіших способів вимірювання із застосуванням нескладних методик, опитувальників і тестів [14, с. 128].

З огляду на структуру професійної компетентності офіцера прикордонника, а також вимоги, які висуваються до вибору діагностичного апарату дослідження можна зробити припущення, що критеріями сформованості зазначеної компетентності доцільно обрати *когнітивний, діяльнісний, ціннісно-мотиваційний і професійно-особистісний*. При цьому ми виходимо з того, що *когнітивний* критерій повинен діагностувати рівень сформованості професійних знань, *діяльнісний* – професійних умінь і навичок. Показники *ціннісно-мотиваційного критерію* мають дозволити отримати кількісні і якісні параметри щодо сформованості професійних ціннісних орієнтацій і мотивів професійної діяльності. *Професійно-особистісний* критерій повинен складатися з показників, які будуть індикаторами для з'ясування сформованості професійно-важливих якостей офіцера прикордонного відомства.

Для вирішення наукового завдання що визначення показників кожного з критеріїв професійної компетентності офіцера-прикордонника було застосовано метод експертного опитування. Респондентами в експертному опитуванні були експерти, які володіють

необхідними для оцінки поставлених в дослідженні питань знаннями, досвідом та професійною інтуїцією. Для визначення показників кожного з критеріїв для експертів було підготовлено анкети, які містили перелік знань відповідно до кожного компоненту професійної компетентності. За результатами опрацювання анкет було визначено основні показники, рекомендовані групою експертів для отримання кількісних параметрів сформованості професійної компетентності.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. У результаті аналітико-пошукової роботи з'ясовано, що критеріями сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів ДПСУ доцільно обрати *когнітивний, діяльнісний, ціннісно-мотиваційний* і *професійно-особистісний*. При цьому *когнітивний* критерій призначений для діагностування рівня сформованості професійних знань, *діяльнісний* – професійних умінь і навичок. Показники *ціннісно-мотиваційного критерію* дозволяють отримати кількісні і якісні параметри щодо сформованості професійних ціннісних орієнтацій і мотивів професійної діяльності. *Професійно-особистісний* критерій повинен складатися з показників, які будуть індикаторами для з'ясування сформованості професійно-важливих якостей офіцера прикордонного відомства.

Визначення критеріїв, їхніх показників, що дозволяють отримати числові параметри їх прояву, дозволяють приступити до наступного етапу роботи – проведення констатувального етапу експерименту, метою якого є, відповідно до задач дослідження, аналіз традиційної методичної системи та стану навчання майбутніх офіцерів-прикордонників загальновійськовим та військово-спеціальним дисциплінам. Для цього потрібно також з'ясувати та охарактеризувати рівні сформованості професійної компетентності офіцера-прикордонника. Це досить важливий етап дослідницької роботи,

оскільки результатом використання різноманітних методів і методик, що застосовувалися для отримання кількісних показників по кожному з критеріїв, став досить значний масив числових даних.

Література:

1. Семенова А.В. *Основи психології і педагогіки: навчальний посібник*/ Семенова А.В., Гурін Р.С., Осипова Т.Ю. – К.: Знання, 2006. – 319 с.
2. *Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навчальний посібник* / Мойсеюк Н.Є. – 4-те вид., доповн. – К.: ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2003. – 615 с.
3. *Професійна освіта: словник: навч. посібник* / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.
4. *Залюбівська О.Б. Формування риторичної культури майбутніх викладачів технічних університетів у процесі магістерської підготовки* / Оксана Броніславівна Залюбівська; В.о. Нац. акад. Держ. прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького.– Хмельницький: [Б.в.], 2015.– 267 с.
5. *Барабанщиков, А.В. Военно-педагогическая диагностика*/ А.В. Барабанщиков, Н.И. Дерюгин. – М.: ВУ, 1995. – 108 с.
6. *Тогочинський О.М. Теоретичні і методичні основи формування соціальної компетентності слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України [Текст]: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04* / Тогочинський Олександр Михайлович; Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. - Чернігів, 2016. - 40 с.
7. *Трегубенко Т.В. Формування професійної компетентності майбутніх дільничних інспекторів міліції у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04* / Т.В. Трегубенко; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. - Хмельницький, 2011. - 20 с.

8. Яворська Г.Х. Професійна компетентність майбутніх дільничних інспекторів міліції: монографія / Г.Х. Яворська, Т.В. Трегубенко; Міжнар. гуманіт. ун-т. - О.: Вид. Букаєв В.В., 2012. - 140 с.
9. Діденко О.В. Професійна компетентність офіцера-прикордонника: сутність поняття / О.В. Діденко // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2015. – 636 с.
10. Ткаченко Т.В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тарас Васильович Ткаченко. – Вінниця: Б.в., 2009. – 20 с.
11. Сисоєва С. Компетентнісно зорієнтована вища освіта: формування наукового тезаурусу // Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри: монограф. / редкол.: Огнев'юк В.О., Хоружа Л.Л., Сисоєва С.О., Чернуха Н.М., Терентьєва Н.О. / С. Сисоєва. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – С. 18-44.
12. Логінова, Н.М. Формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Логінова Наталія Миколаївна; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. - Хмельницький, 2011. - 20 с.
13. Машталер А.М. Розвиток професійної компетентності офіцерів-прикордонників у системі підвищення кваліфікації засобами дистанційного навчання: автореферат дис..канд. пед. наук: 13.00.04 / А.М. Машталер.; Держ. прикордон. служба України, Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. - Хмельницький, 2016. - 16 с.

14. *Кыверялг А.А. Методы исследований в профессиональной педагогике / А.А. Кыверялг. - Таллинн: Валгус, 1980. - 334.*

References:

1. *Semenova A.V. Osnovy psykholohiji i pedaghoghiky: navchaljnyj posibnyk / Semenova A.V., Ghurin R.S., Osypova T.Ju. – K.: Znannja, 2006. – 319 s.*

2. *Mojsejuk N.Je. Pedaghoghika : navchaljnyj posibnyk / Mojsejuk N. Je. – 4-te vyd., dopovn. – K.: VAT «Bilocerkivsjka knyzhkova fabryka», 2003. – 615 s.*

3. *Profesijna osvita: slovnyk: navch. posibnyk / uklad. S.U. Ghoncharenko ta in.; za red N.Gh. Nychkalo. – K.: Vyshha shkola, 2000. – 380 s.*

4. *Zaljubivsjka O.B. Formuvannja rytoryčnoji kuljтуры majbutnikh vykladachiv tekhnichnykh universytetiv u procesi maghistersjkoji pidghotovky / Oksana Bronislavivna Zaljubivsjka; V.o. Nac. akad. Derzh. prykordonnoji sluzhby Ukrajiny im. B. Khmeljnyckogho.– Khmeljnyckyj: [B.v.], 2015.– 267 s.*

5. *Barabanshchikov, A.V. Voенno-pedagogicheskaya diagnostika / A.V. Barabanshchikov, N.I. Deryugin. – M. : VU, 1995. – 108 s.*

6. *Toghochynsjkyj O.M. Teoretychni i metodychni osnovy formuvannja socialjnoji kompetentnosti slukhachiv ta kursantiv vyshhykh navchaljnykh zakladiv MVS Ukrajiny [Tekst]: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04 / Toghochynsjkyj Oleksij Mykhajlovych; Chernigh. nac. ped. un-t im. T. Gh. Shevchenka. - Chernighiv, 2016. - 40 s.*

7. *Treghubenko T.V. Formuvannja profesijnoji kompetentnosti majbutnikh diljnychnykh inspektoriv miliciji u procesi fakhovoji pidghotovky: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / T.V. Treghubenko; Nac. akad. Derzh. prykordon. sluzhby Ukrajiny im. B. Khmeljnyckogho. - Khmeljnyckyj, 2011. - 20 s.*

8. Javorsjka Gh.Kh. *Profesijna kompetentnistj majbutnikh diljnychnykh inspektoriv miliciji: monohrafija* / Gh.Kh. Javorsjka, T.V. Treghubenko; Mizhnar. ghumanit. un-t. - O.: Vyd. Bukajev V.V., 2012. - 140 c.
9. Didenko O.V. *Profesijna kompetentnistj oficera-prykordonnyka: sutnistj ponjattja* / O.V. Didenko // *Osvitnjo-naukove zabezpechennja dijajnosti pravookhoronnykh orghaniv i vijsjkovykh formuvanj Ukrainy: tezy VIII Vseukrajinsjkoji naukovo-praktychnoji konferenciji (Khmeljnyckyj: Vydavnyctvo NADPSU, 2015. – 636 s.*
10. Tkachenko T.V. *Formuvannja profesijnoji kompetentnosti majbutnikh fakhivciv bezpeky zhyttjedijajnosti zasobamy informacijno-komunikacijnykh tekhnologhij: avtoref. dys ... kand. ped. nauk: 13.00.04* / Taras Vasyljovych Tkachenko . – Vinnycja : B.v., 2009 . – 20 s.
11. Sysojeva S. *Kompetentnisno zorijentovana vyshha osvita: formuvannja naukovogho tezaurusu // Kompe- tentnisno zorijentovana osvita: jakisni vymiry: monohraf. / redkol.: Oghnev'juk V.O., Khoruzha L.L., Sysojeva S.O., Chernukha N.M., Terentjjeva N.O. / S. Sysojeva. – K.: Kyjiv. un-t im. B. Ghrinchenka, 2015. – S. 18-44.*
12. Loghinova N.M. *Formuvannja profesijno-pravovoji kompetentnosti majbutnikh oficeriv-prykordonnykiv [Tekst]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04* / Loghinova Natalija Mykolajivna; *Nac. akad. Derzh. prykordon. sluzhby Ukrainy im. B. Khmeljnyckogho. - Khmeljnyckyj, 2011. - 20 s.*
13. Mashtaler A.M. *Rozvytok profesijnoji kompetentnosti oficeriv-prykordonnykiv u systemi pidvyshhennja kvalifikaciji zasobamy dystancijnogho navchannja: avtoreferat dys..kand. ped. nauk: 13.00.04* / A.M. Mashtaler.; *Derzh. prykordon. sluzhba Ukrainy, Nac. akad. Derzh. prykordon. sluzhby Ukrainy im. Boghdana Khmeljnyckogho. - Khmeljnyckyj, 2016. - 16 s.*
14. Kyveryalg A.A. *Metody issledovaniy v professionalnoy pedagogike* / A.A. Kyveryalg. - Tallinn: Valgus, 1980. - 334.